

УДК 338.24(477)

М. Мироненко

НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проаналізовано необхідність втручання держави в економічні процеси на сучасному етапі. Вивчено думку різних вчених із питання державного регулювання економіки. Порівняно їх погляди і зроблено відповідний висновок. Відображено сутність державного управління економікою загалом.

Ключові слова: державне регулювання економіки, економічні процеси, економічна політика держави.

Державне регулювання економіки становлять сукупність дій держави в розрізі законодавчих, виконавчих і судових органів, спрямованих на забезпечення стабільного та ефективного розвитку економічних процесів із метою реалізації інтересів суспільства і держави загалом. Державне регулювання вміщує в собі такі складові, як: планування, прогнозування, фінансування, бюджетування, кредитування, оподаткування, адміністрування, облік, контроль, отже, воно охоплює всі стадії процесу відтворення.

Економічна політика держави побудована на вивченні та аналізі стану економічної системи, існуючих соціально-економічних проблем, а також подальшого застосування необхідних заходів із урахуванням наявних можливостей і ресурсів для усунення даних проблем чи ліквідації їх наслідків.

Рівень соціально-економічного розвитку будь-якої держави буде залежати від правильної організації управління. У широкому сенсі організація управління як домінуючий фактор суспільного прогресу включає державний устрій, що фіксується у основному законі країни – її конституції, склад діючих соціальних інститутів, формально закріплений правовими актами, і “набір” органів державної влади та управління різних рівнів, обумовлений необхідністю реалізації життєво необхідних функцій. Мета державного управління полягає у створенні оптимальних умов досягнення певного рівня розвитку суспільства і держави відповідно до намічених перспектив.

При структуруванні цілей державного управління потрібно виходити з логіки історичного процесу розвитку держави як системи, у якій кожна попередня мета детермінує наступну. Природно, що поряд із загальною визначальною метою держава висуває безліч інших вельми значущих цілей, але всі вони покликані розвивати та доповнювати основну мету.

Таким чином можна виділити ланцюг основних видів цілей державного управління: суспільно-політичні, соціальні, духовні, економічні, організаційні, інформаційні, роз’яснювальні. Так, наприклад, цілі соціального розвитку визначаються суспільно-політичним курсом держави. Стосовно до сучасної України вони включають забезпечення умов для розвитку соціальної структури, створення “середнього класу” – опори політичної стабільності, досягнення гідних людини рівня і якості життя. Цілями державного управління в економічній сфері є визначення довготермінової стратегії економічного розвитку країни, створення оптимальних умов її реалізації для забезпечення реального і стійкого зростання матеріального добробуту громадян. Реалізація цілей

державного управління здійснюється через систему функцій, тобто взаємопов'язану сукупність стандартизованих дій суб'єкта управління, що нормативно регулюються і контролюються уповноваженими на те державними та соціальними інститутами. Функції державного управління – це роль, яку виконує державний апарат (керуюча система держави або її елементи), для того, щоб спонукати, направити, організувати суспільну життєдіяльність (керовані державою об'єкти), впливати на неї для досягнення поставлених цілей.

Вивчення наукової літератури свідчить, що ідеї для дослідження економічного розвитку містяться в працях іноземних економістів, таких як Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс [1], М. Ганслі Теренс [2], А. Сміт [3], Е. Стігліц Джозеф [4], П. Спікер [5]. Зазначена проблема, яка порушена в наукових дослідженнях зарубіжними вченими, набуває все більшого поширення у вітчизняній науці. Результати багатьох досліджень проблеми ефективного державного регулювання розвитку країни викладені в працях О. Амоши, В. Бодрова, В. Гейця, М. Корецького, Е. Лібанової, І. Радіонова [6], Ю. Наврузова, В. Олуйка, О. Цуруль [7], В. Юрчишина та інших. Не до кінця висвітленим залишається питання забезпечення умов економічного зростання. Це зумовлено насамперед тим, що з розвитком суспільства змінюються і передумови, що спонукають до виникнення нових труднощів у формуванні соціально-економічної стабільності.

Мета статті – є дослідження проблеми економічного розвитку країни та місце державного управління в її вирішенні, а також розробка певних пропозицій щодо покращення існуючої ситуації в Україні.

Необхідність державного регулювання економіки на різних етапах розвитку суспільства набувала неоднозначного спрямування. Державне регулювання не передбачає тотального поглинання економічної сфери, як було при командно-адміністративній системі господарювання. Економічна політика держави тою чи іншою мірою здійснюється для підтримки соціально-економічної стабільності як на державному, так і на регіональному рівнях.

Видатний історик та перший голова центральної ради української народної республіки України М. Грушевський довів, що ефективність державного управління залежить не тільки від дієвості заходів, що вживаються державними мужами, але і від активності більшості населення. Тому, у своїх працях про суспільство і державу в нових умовах М. Грушевський приділив чимало уваги центральним та місцевим органам влади й управління, армії, суду і церкви, довівши, що забезпечити ефективне управління здатні тільки ті органи, що будуть найбільш повно враховувати всі особливості попередньої еволюції. Сумістивши показ практики з аналізом теоретичних положень та правових норм, М. Грушевський довів, що суспільство і держава існують в умовах недостатньої структурованості, визначеності і регламентованості діяльності людей і їхніх організацій як вимогами норм моралі, так і положеннями норм письмового права.

Відомий державний діяч, перший в історії Росії голова Ради міністрів, видатний організатор С. Вітте (1849 – 1915 рр.) як прихильник державного регулювання економіки писав: “До тих пір, поки російське життя не виробить своєї національної економіки, заснованої на індивідуальних особливостях російського ґрунту, до тих пір ми будемо знаходитися в процесі хитання між різними вченнями ... і зрозуміло, що до тих пір ми не будемо жити правильним економічним життям, а будемо йти на буксирі закордонних віянь і всяких спекуляцій на рахунок “народного добробуту” [8].

Сучасні уявлення про необхідність державного втручання в економічні процеси будуються на сукупності думок різних вчених і авторів.

Автори підручника “Макроекономіка” А. Савченко, Г. Пухтаєвич вважають, що державне регулювання економіки – це діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму, згідно з цілями й пріоритетами державної економічної політики, заради реалізації національних інтересів держави [9]. Проте державне регулювання не підмінює, а посилює, доповнює ринковий механізм, держава бере на себе тільки ті функції, які непідвладні даному механізмові.

На думку І. Михасюк, “державне регулювання – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування суб’єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей” [10]. На сьогодні постановка і вивчення ролі держави в економіці – невід’ємна складова частина економічної освіти. Основою державного регулювання є використання важелів і методів, прямих і непрямих регуляторів економічних процесів. За цього потрібно зазначити, що вітчизняна економічна наука нині переживає новий етап: по суті, від повного заперечення державного регулювання економіки, пов’язаного з боротьбою на початку 90-х рр. ХХ ст. із командно-адміністративною системою господарювання, в кінці тих же 90-х ХХ ст. вона була змушена повернутися до теми державного регулювання економіки. Іншими словами, після майже 10 років руйнівних ринкових перетворень стала визнаватися необхідність посилення економічної ролі держави. Нині можна з усією визначеністю констатувати, що найважливішою особливістю прискорено здійснених реформ у 90-х рр. ХХ ст. є “розчинення” загальнодержавних інтересів в інтересах приватно-фінансових груп, висока ступінь “приватизації” інститутів держави кланово-корпоративними структурами. Різка ослаблення ролі держави в процесі ринкової трансформації економіки та суспільства загалом не було, зрозуміло, простою випадковістю, а стало неминучим підсумком швидкого руйнування адекватних плановому господарству інститутів, з одного боку, і деформованого становлення ринкових структур та інститутів – з іншого.

А. Булатов зазнає, що: “Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства – система типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних уповноваженими державними установами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються” [11].

У період переходу до ринкових відносин державне регулювання особливо необхідно при проведенні економічних реформ – реформування власності, матеріального виробництва, ринку праці, фінансового ринку.

Винятково важлива роль державного регулювання в територіальному розвитку, визначенні внутрішньорегіональної і міжрегіональних пропорцій, вирівнюванні рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, формування регіональних ринків. Необхідно здійснювати регулювання природокористування, зовнішньоекономічних зв’язків. Держава має регулювати процес структурної перебудови економіки відповідно до головної мети ринкових відносин – соціологізації, підвищення матеріального добробуту населення.

Державне регулювання економіки базується на об’єктивних економічних законах суспільного розвитку. В умовах ринкових відносин це, насамперед, закон попиту і пропозиції, закон вартості тощо. Метою державного регулювання є забезпечення

правової бази функціонування ринкової системи, встановлення законних та ефективних взаємовідносин між виробниками та постачальниками і споживачами продукції. Державне регулювання є головним регулятором поведінки цивілізованого бізнесу і створює умови для відносного нівелювання соціальної нерівності населення країни.

Дійсно, на сьогодні неможливо уявити суспільство, в якому не здійснюється державною фінансова, бюджетна політика, не регулюються процеси оподаткування, не усуваються існуючі соціальні та економічні проблеми, не контролюється рівень життя населення. Тому необхідно сконцентрувати зусилля для вдосконалення діяльності державних інститутів із контролю і регулювання соціально-економічного життя суспільства.

Автор навчального посібника “Основи державної національної політики” Л. Ходов наголошує: “державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, здійснюваних правомочними державними установами і громадськими організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються” [12]. Отже, у міру розвитку ринкового господарства виникали і загострювалися економічні та соціальні проблеми, які не могли бути вирішені автоматично на базі приватної власності. З’явилася потреба в значних інвестиціях малорентабельних або нерентабельних із погляду приватного капіталу, але необхідних для продовження відтворення в національних масштабах; галузеві і загальногосподарські кризи, масове безробіття, порушення в грошовому обігу, що загостило конкуренцію на світових ринках, які потребували державної економічної політики.

Державне регулювання розглядається як особлива система заходів в працях Д. Зухба, Е. Зухба, Н. Каптуренко. Зокрема, вони вважають: що “державне регулювання – комплекс економічних і політичних заходів, які здійснюють державні органи з метою координації економічних процесів, спрямованих на підтримку оптимальних пропорцій суспільного виробництва і запобігання в ньому кризовим ситуаціям” [13].

У своїх працях вчені розмежували поняття “державна економічна політика” і “державне регулювання національної економіки”. Вони вказали, що теоретично поняття “державна економічна політика” ширше, аніж поняття “державне регулювання національної економіки”, оскільки перше може ґрунтуватися і на принципі невтручання держави в господарське життя. У сучасних умовах невтручання держави в соціально-економічні процеси немислимо. Вже давно суперечки відбуваються не про необхідність “державного регулювання національної економіки”, а про його масштаби, форми і інтенсивності. Тому терміни “державне регулювання економіки” і “державна економічна політика” в наш час ідентичні.

Сучасна економіка, як свідчить практика всіх країн світу без винятку, передбачає активну участь у ній держави як суб’єкта ринкових економічних відносин, а також як регулюючого і керуючого органу. У різних країнах світу неоднаково, згідно із традиціями і накопиченим досвідом будуються відносини між урядом та основними економічними суб’єктами (підприємцями і домогосподарствами). Різною мірою реалізується і державне втручання в економічні процеси. Але загальна лінія така, що роль держав в економіці стає з часом все більш складною і вимагає від урядових органів все більшої кваліфікації. І про державний вплив на економіку нині потрібно говорити не в кількісних оцінках (“більше – менше”), а з погляду якісної ефективності державного регулювання. Особливо складними, по суті комплексними, є економічні функції держави в країнах, які подібно

до України розпочали в історично короткі терміни трансформувати свою економічну систему, освоювати методи сучасного ринкового господарювання.

Державне регулювання економіки має відповідати реальним тенденціям останнього часу в світовій та українській економіці. Отже, необхідне переосмислення первісних трактувань місця держави в ринковій економіці, і саме це на сьогодні відбувається в науковому середовищі під впливом моніторингу соціально-економічних трансформацій в світі і безпосередньо в Україні.

Суперечливість багатьох явищ, що випливає з нерівноважного впливу глобалізації на економіку України (як і на низку інших країн, що здійснюють радикальні перетворення), не могла, звичайно, не позначитися і на розбіжностях в оцінках різними авторами.

Свою думку, схожу з думками більшості вчених, висловлюють М. Чистов, Т. Куценко, Т. Стеценко, А. Ягодка. Вони впевнені в тому, що проблема вдосконалення державного управління економікою та регулювання ринків належить до переліку основоположних в економічній науці. На сучасному етапі вона є особливо актуальною внаслідок загальносистемної кризи і появою прогалин саме в управлінні економікою. Нині відчувається необхідність нової стратегії державного управління, заснована на концепції активної участі не тільки держави-регулятора, але й держави власника ринкових процесів [14].

Основою передбачуваного підходу є пріоритет національної та економічної безпеки, ставка на внутрішні джерела росту і державне стимулювання розвитку промисловості, подолання розриву між фінансовим і реальним секторами економіки і соціальна спрямованість стратегії державного управління економічних перетворень у країні.

Світовий досвід свідчить про те, що держава і бізнес співіснують, доповнюючи один одного. Постійно відбувається пошук оптимального співвідношення сил держави і бізнесу. В економіці різних країн процеси посилення державного регулювання змінюються дерегулюванням в залежності від ступеня втручання держави.

Форми і методи державного регулювання розрізняються в різних країнах і в межах однієї країни, залежно від стану економіки: чи стабільно розвивається ринок; чи потрібен перехід від однієї системи господарювання до іншої тощо. У перехідні періоди, як показує практика, державне регулювання посилюється, і для цього є об'єктивні причини.

Оцінка господарської діяльності держави звичайно суб'єктивна, оскільки інтереси кожної людини різні в силу індивідуальних особливостей і соціального стану. Це різноманіття в кожен конкретний момент складається в панівну громадську думку. Сукупна думка більшості членів суспільства або активної меншості при пасивній більшості у підсумку визначає економічну діяльність держави.

Визначальне значення в оцінці економічної політики держави має думка передусім із трьох питань: про сучасне становище в економіці, про те, яким воно має бути і що потрібно зробити, щоб необхідність перетворилася в дійсність.

Світовий досвід свідчить, що шлях підвищення ефективності національної економіки полягає у скороченні ролі держави в економічному житті. Не можна з цим не погодитись, оскільки наочним прикладом є досвід так званих нових індустріальних країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які зробили прорив в економічному розвитку завдяки активному втручання держави з подальшим поступовим його обмеженням.

Термін “державне регулювання” у західній економічній літературі має два значення. У широкому розумінні слова він отожднюється з державним втручанням в

економіку взагалі, у вузькому – з адміністративно-правовою регламентацією функціонування бізнесу.

Із вищезазначеного можемо констатувати, що науковий світ по-різному розкриває суть державного регулювання і, як наслідок, кожне визначення по-різному трактує кінцеву мету державного регулювання. Так, одні вбачають необхідність такого регулювання заради реалізації національних інтересів держави; інші – вважають метою державного регулювання стабілізацію та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються; а треті – у впливі на розвиток суспільного способу виробництва і покращення соціального розвитку країни. Така понятійна невизначеність породжує значну кількість різноманітних заходів державного регулювання, які не призводять до бажаних результатів.

Основою державного регулювання економіки має бути системний підхід. Економічна функція державного регулювання породжена самим відтворювальним процесом суспільного виробництва (суспільним розподілом праці, економічною відособленістю товаровиробників). Тому вона виступає внутрішнім елементом відтворювання економічної системи.

Безумовно, функції держави залежить від конкретно-історичного положення країни: під час ведення війни держава концентрує увагу на мобілізації всіх економічних, людських та інших ресурсів. У мирний час держава вирішує проблеми соціально-економічного спрямування.

Виняткова функція держави за цього полягає у створенні умов для формування та розвитку високоефективного ринкового господарства. Таким чином потрібно ретельно враховувати багатокладний характер економіки, а також тенденції переплетіння тіньової економіки з легальною економікою, проникнення тіньових відносин до державного управління.

Державне регулювання, на нашу думку, має бути спрямоване на забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

В умовах перехідної економіки держава, окрім загальних функцій, реалізує ряд специфічних завдань, до переліку яких належать:

- визначення місця і ролі країни в системі економічних відносин;
- розробка і здійснення стратегії соціально-економічного розвитку країни, структурно-технологічних та інституційних перетворень;
- забезпечення соціальної орієнтації економіки;
- цілеспрямоване формування державного сектора економіки;
- участь у ключових інвестиційних, структурно-технологічних програмах;
- розподіл і перерозподіл значної частини валового національного продукту (далі – ВНП);
- розвиток і зміцнення федеративних начал у регулюванні економічних і соціальних процесів;
- проведення гнучкої зовнішньоекономічної політики;
- створення спільних законодавчих і правових умов для розвитку ринкового національного господарства.

Проте час від часу виникає низка запитань з приводу доцільності державного регулювання.

Ці питання стосуються безпосередньо ролі держави у сфері економіки: як держава впливає на економіку? чому одні види економічної діяльності властиві державному

сектору, а інші – приватному? чи не бере на себе держава занадто великих функцій із втручання в економіку? чи могло воно діяти краще? тощо. Перераховані та інші питання були предметом політичних, філософських та економічних дискусій протягом століть. Ці та пов'язані з ними питання набували все більш зростаючої актуальності протягом всього Нового часу по мірі поступового ускладнення організації і структури суспільно-політичних систем, розмежування держави і суспільства, соціальної, економічної, політичної і духовної сфер як самостійних, хоча і найтісніше взаємопов'язаних елементів єдиного людського соціуму. Інтерес до цієї проблеми не затихав упродовж всього ХХ ст. Особливо в контексті далекосяжних змін у системі взаємин держави й суспільства, місця і ролі держави в управлінні та регулюванні соціальних і економічних процесів. Дискусії та суперечки не закінчені і на сучасному етапі. Одні розглядають будь-яке ослаблення державного регулювання як прямий шлях до анархії стихійних ринкових сил і, відповідно, до розпаду самої української державності, а інші своєю чергою розглядають перехід до ринку при одночасному максимальному скороченні регулюючої ролі держави як єдиного засобу порятунку України. Зрозуміло, однаково неправі прихильники обох поглядів, оскільки істина є десь у середині між цими двома крайніми полюсами.

Висновки

Проаналізувавши висловлювання більшості вчених, ми переконалися в тому, що як в теорії, так і в практиці необхідність державного регулювання економічних процесів доведена і зараз практично ніким не заперечується. Державне регулювання є важливою умовою ефективного функціонування економічної системи країни. Потрібно тільки правильно оцінити, в якому обсязі воно буде здійснюватися. Тут важливо врахувати, в якому стані перебуває на сучасному етапі економічна система. Так, в умовах кризи необхідно змінити або скорегувати підходи до управління та прийняття рішень. Економічна політика держави повинна зважати на аналіз ситуації, що склалася в народному господарстві, і з огляду на це розробляти способи вирішення поставлених цілей і завдань для досягнення найкращого результату. Таким чином, необхідно підібрати і вдосконалити інструменти та методи, спрямовані на вирішення поставлених завдань.

Література

1. Дікон Б. Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту [Текст] / Дікон Б., Халс М., Стабс П. ; [пер. з англ.]. — К. : Основи, 1999. — 346 с.
2. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки [Текст] / Теренс М. Ганслі ; [пер. з англ. О. Перепадя]. — К. : Основи, 1995. — 280 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / Смит А. — М. : Директ-Медиа, 2007. — 654 с.
4. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора [Текст] / Стігліц Джозеф Е. ; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський]. — К. : Основи, 1998. — 854 с.
5. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи [Текст] / Спікер Поль. — К. : Фенікс, 2000. — 400 с.
6. Радіонова І. Ф. Макроекономіка та економічна політика [Текст] / Радіонова Ірина. — К. : Таксон, 1996. — 210 с.
7. Цуруль О. А. Менеджмент у державних організаціях [Текст] : навч. посіб. / О. А. Цуруль. — К. : КНЕУ, 2002. — 142 с.

8. Пушкарьова В. М. Розвиток фінансової науки в Росії (1861 – 1917 рр.) // Фінанси [Текст]. — 2002. — № 7. — С. 15—17.
9. Макроекономіка [Текст] : підручник / А. Г. Савченко, Г. О. Пухтаєвич, О. М. Тітьонко [та ін.] ; за ред. А. Г. Савченка. — К. : Либідь, 1995. — 208 с.
10. Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки [Текст] : підручник / І. Р. Михасюк, Л. А. Швайка. — Львів : Магнолія плюс ; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2006. — 220 с.
11. Экономика [Текст] : учебник / под ред. доц. А. С. Булатова. — М. : БЕК, 1995. — 632 с.
12. Ходов Л. Г. Основы государственной экономической политики [Текст] : учебник / Л. Г. Ходов. — М. : БЭК, 1997. — 332 с.
13. Зухба Д. С. Принципы и проблемы государственного регулирования экономики [Текст] / Зухба Д. С., Зухба Е. Н., Каптуренко Н. Г. — Донецк : ИПЦ “Донецк”, 1991. — 25 с.
14. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2000. — 316 с.

М. Myronenko

THE NECESSITY OF STATE REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS

The necessity of state intervention in economic processes at the present stage is analysed. The opinions of various scholars on the issue of state regulation of economy are studied. Their point of view is compared and proper conclusion is made. The article also reflects the general nature of the state control of the economy.

Key words: state regulation of the economy, the economic processes, the economic policy of the state.